

WIESŁAW NOWAK

(1928 – 1987)

Geologia karpacka poniosła ciężką stratę. 25 kwietnia 1987 roku zmarł w pełni sił twórczych docent dr hab. Wiesław Nowak, długoletni pracownik Oddziału Karpackiego Państwowego Instytutu Geologicznego w Krakowie.

Odszedł przedwcześnie z naszego grona wybitny uczyony, autentyczny znawca całego orogenu karpackiego, uznany za granicę autorytet, wielokrotnie na kongresach i zjazdach reprezentujący polską myśl naukową. Los nie szczędził mu także ciężkich przeżyć, goryczy i utraty zdrowia, pozostał jednak do końca optymistą, wierny zadzierzgniętym przyjaźniom.

Wiesław Nowak urodził się w Andrychowie dnia 6 października 1928 r. W roku 1946 ukończył Gimnazjum Ogólnokształcące im. Kazimierza Wielkiego w Bochni. Dwa lata później uzyskał świadectwo dojrzałości w Liceum typu humanistycznego im. Marii Konopnickiej w Kętach.

Zamieszanie do pracy twórczej w dziedzinie nauk przyrodniczych wyniósł z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Był wychowankiem tej Uczelni. W latach 1948 – 1952 odbył studia geologiczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym pod kierunkiem profesora Mariana Książkiewicza i otrzymał dyplom magistra filozofii. Już jako student rozpoczął pracę w Państwowym Instytucie Geologicznym, w ówczesnym Wydziale Geologii Regionalnej w Krakowie. Ze Stacją Karpacką zwaną później Oddziałem Karpackim tego Instytutu, związany był do końca życia (z przerwą w latach 1979 – 1981).

W 1961 roku uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych za pracę pt. "Geologia brzegu karpackiego między Wisłą a Sołą". Stopień doktora habilitowanego otrzymał w 1970 roku po przedłożeniu pracy o stromiosferidach warstw cieszyńskich polskiego Śląska Cieszyńskiego. Praca ta została wyróżniona nagrodą naukową im. L. Zejsznera. Od 1973 roku był zatrudniony na stanowisku docenta.

Geologia Karpat stanowiła główną pasję życia W. Nowaka. Pracował intensywnie poświęcając geologii również czas w domu i większość urlopów. Do końca życia śledził z zainteresowaniem nowe idee pojawiające się w naukach geologicznych, a szczególnie, ważne dla stratygrafii Karpat, wyniki wnoszone przez oceanografię.

Wiele sezonów letnich spędził w terenie wykonując szczegółowe mapy geologiczne. Głównym obszarem działalności był Beskid Mały i brzeżna część Karpat między Skoczowem a Andrychowem, kraj jego dzieciństwa. Geologia tego terenu ukierunkowała na długo Jego zainteresowania. W ramach wydania tymczasowego Szczegółowej Mapy Geologicznej Karpat 1 : 50 000 opracował w latach sześćdziesiątych arkusze Pszczyna, Skoczów, Kęty, Bielsko-Biała, Wadowice, Lachowice oraz (wspólnie z T. Kucińskim) arkusz Strzyżów. W opracowaniach tych wykorzystał, obok własnych, publikowane i archiwalne materiały różnych autorów, tworząc kartograficzną syntezę znacznego obszaru Karpat.

Interesował się bardzo początkowym etapem rozwoju geosynkliny fliszowej. Analizował warstwy cieszyńskie pod kątem zmian konfiguracji basenu, badał egzotyki z dolnych łupków cieszyńskich górnej jury, analizował (wspólnie z J. Szczurowską) zmiany w składzie minerałów ciężkich. Badania utworów dolnej kredy objęły tak przejawy ruchów młodokimeryjskich jak i problem cieszyńców. Był głównym organizatorem sympozjum poświęconego pozycji stratygraficznej cieszyńców i warunkom ich występowania. Odbyło się ono w 1978 roku, ale bogate materiały zostały tylko częściowo opublikowane.

Badania utworów górnej jury – dolnej kredy Karpat Zachodnich doprowadziły W. Nowaka do wniosków o silnych ruchach neokimeryjskich na pograniczu geosynkinalnych basenów śląskiego i podśląskiego a także o związku inicjalnego magmatyzmu spilitowego z końca jury i cieszyńcowego z barremu z tymi ruchami.

Wiesław Nowak objął badaniami również strefę skałek andrychowskich. Wniósł nowe informacje zwłaszcza z zakresu stosunku tych skałek do towarzyszących im młodotrzeciorzędowych osadów. Wbrew pojawiającym się koncepcjom olistolitowego charakteru skałek, podtrzymywał pogląd M. Książkiewicza, że jest to odkorzeniona jednostka tektoniczna. Podjęte przez W. Nowaka badania tej jednostki nie zostały niestety zakończone.

Już w 1960 roku W. Nowak wyróżnił wspólnie z J. Liszkową na zewnątrz od płaszczowiny śląskiej koło Bielska dwie jednostki podśląskie – zewnętrzną czyli frydecką i wewnętrzną odznaczającą się obecnością margli pstrych w profilu kredy górnej. W nawiązaniu do tych wyników po ustaleniu w 1973 roku (wspólnie z M. Badakową i J. Liszkową) turońsko-koniackiego wieku margli z Żegociny wykazał, że zawierająca te margle jednostka frydecka jest zachodnim przedłużeniem jednostki skolskiej.

Wiesław Nowak zajmował się też stale, od pierwszych prac po ostatnie, stosunkiem tektonicznych jednostek fliszowych do zapadliska przedkarpackiego.

Prawdziwym powołaniem W. Nowaka stała się jednak stratygrafia. Interesowały go przy tym wszystkie jednostki tektoniczne Karpat i pełne następstwo zdarzeń w geosynklinie od jury po miocen. Wszystkie swoje koncepcje geologiczne i tektogenetyczne budował na mocno ugruntowanej biostratygrafii. Jako pierwszy w Polsce opublikował (1954) informację o występowaniu w Karpatach margli zawierających planktoniczną mikrofaunę z rodzajem *Hantkenina*, przewodnim dla eocenu. Następnie przeprowadził analizę znalezisk makrofauny i mikrofauny, pozwalającą na skorygowanie (wspólnie z innymi autorami) wieku warstw godulskich (1959) i Igockich (1960), a potem prowadził celowe poszukiwania fauny.

Wiarygodność osiągniętych wyników gwarantowało niezwykle sumienne, wręcz "zegarmistrzowskie" opracowanie profili i ich opróbowanie. Przykładowo można tu wymienić prace dotyczące fryderyckiej serii podśląskiej (1964), dolnej kredy śląskiej w Lipniku (1963), czy sukcesji fliszowej przewierconej w Łodygowicach (1960), wykonane wspólnie z paleontologami.

Wyniki tych wieloletnich obserwacji i doświadczenie badawcze W. Nowaka przyczyniły się w walnie do przygotowania w 1984 r. propozycji (wspólnie z S. Gerochem) schematu zonalnego na podstawie otwornic aglutynujących, obejmującego interwał osadów fliszu karpackiego od górnego tytonu do górnego eocenu.

Nowy kierunek badań W. Nowaka otwiera znalezienie w opracowanych profilach Karpat śląskich rozmaitych mikroorganizmów (kalpionelle, stomiosfery, kadosiny i in.), których rychło stał się niedościgłym znawcą. Poświęcanie się badaniom tych nie wykorzystywanych wcześniej grup zaowocowało nie tylko świetnymi pracami stratygraficznymi, ale także paleontologicznymi.

W 1968 r. ukazała się monografia W. Nowaka pt. "Stomiosferidy warstw cieszyńskich (kimeryd-

hoteryw) polskiego śląska cieszyńskiego i ich znaczenie stratygraficzne”. Opisano w niej mikroskamieniałości wapienne Stomiosphaeridae, wyróżniając 5 rodzajów, w tym 4 nowe i 14 gatunków, w tym 4 nowe. Na podstawie tych stomiosferidów autor rozpozniomował warstwy cieszyńskie na 7 stref korelacyjnych od późnego kimerydu po hoteryw.

W latach następnych W. Nowak uzupełnił wyniki swych badań nad stomiosferidami odkrywając nowy rodzaj nazwany *Stomiosphaerina* (1974) w osadach górnej kredy w Żegocinie k. Bochni oraz precyzując definicję zony *Parastomiosphaera malmica* (Borza) i jej znaczenie dla korelacji osadów dolnego tytonu w Karpatach (1976). Jeszcze bardziej płodne okazało się badanie kalpionel opublikowane w latach 1967, 1968, 1970, a w roku 1971 przedstawił rozmieszczenie i zmienność kalpionel w wapieniach cieszyńskich. Badania tych mikroskamieniałości w sukcesji czorsztyńskiej pienińskiego pasa skalowego przyniosły odkrycie przez W. Nowaka (1978) nowego rodzaju *Semichitinoidea* z dwoma nowymi gatunkami. Występowanie tych skamieniałości pozwoliło na wyznaczenie nowego biostratygraficznego “poziomu *Semichitinoidea* – *Praetintinnopsella*” w najniższym górnym tytonie i tym samym uzupełnienie stosowanego dotychczas ogólnie kalpionellowego schematu stratygraficznego o cenny wskaźnik wyznaczający granicę między tytonem środkowym a górnym. W. Nowak (1978) podjął też próbę wyznaczenia granicy jura/kreda w całych polskich Karpatach na podstawie kalpionel. Wszystkie te badania zaowocowały syntetycznym opracowaniem gromady Ciliata w Atlasie Skamieniałości Przewodnich (1980, 1984).

W. Nowak nie pominął żadnych skamieniałości, na które natrafiał podczas swych badań terenowych czy mikroskopowych. Zainteresował się np. bardzo skamieniałościami śladowymi w Karpatach fliszowych, publikując z tego zakresu kilka artykułów i komunikatów (1957, 1958, 1961, 1963, 1970). Rozszerzył on wydatnie znajomość form gwiazdzistych oraz *Paleodictyon* i *Belorhapha*. W 1960 r. oznaczył po raz pierwszy okrzemki z eoceńskich rogowców z Borysławia, zaś w 1965 r. doniósł o kokkoliowej naturze poziomu łupków jasielskich. To ostatnie odkrycie ma doniosłe znaczenie dla paleoceanografii basenu karpackiego.

W. Nowaka zawsze żywo interesowało położenie innych ważnych granic chronostratygraficznych w Karpatach – jak granica eocen/oligocen, a zwłaszcza oligocen/miocen. Odnośnie do pierwszej już w 1963 r. udowodnił (wraz z J. Blajcher) w jednostce skolskiej jej położenie poniżej zlepieńca z Siedlisk, uważanego wcześniej za górnoeoceński. Najmocniej jednak emocjonalnie był związany z ustaleniem w tej samej jednostce granicy oligocen/miocen, której pierwszą pracę poświęcił z tą współautorką w 1963 r. W. Nowak konsekwentnie bronił w szeregu prac swojej tezy, iż granica ta przebiega w pobliżu stropu warstw menilitowych, w obrębie ogniwa łupków z Niebylca.

W. Nowak jako jeden z pionierów wykorzystania w stratygrafii karpackiej przewodnich taksonów otwornic planktonicznych i wapiennego nannoplanktonu, rychło poszerzył swoje zainteresowania o sukcesje osadów miocennych na przedpolu Karpat. W kilku ważkich przyczynkach przedstawił (1975) sam, bądź ze współautorami (T. Kuciński, W. Szotowa), budowę podłoża miocennego w Karpatach zachodnich, uzasadnienie różnowiekowego pojawiania się zlepieńców dębowieckich, wreszcie zarys stratygrafii miocenu na zachód od Andrychowa, z propozycją nowych jednostek litostratygraficznych. Analiza występowania przewodnich taksonów planktonu pozwoliła mu postulować (1981) czas głównej fazy orogenicznej Karpat zewnętrznych na późny burdygał.

Szerokie i erudycyjne rozważania W. Nowaka nad przydatnością takich wyznaczników jak “*Globigerinoides datum*” (1981), czy pozycja zony *Helicosphaera ampliaperta* (1983), a także nad możliwością wykorzystania chronostratygrafii magnetycznej 1985 zaowocowały oryginalnym projektem schematu stratygrafii miocenu w Polsce południowej (1984). Doprowadziły one wreszcie, po wykorzystaniu dostępnych danych z literatury, do syntetycznego przedstawienia stratygrafii oligoceno-miocennych sukcesji wszystkich jednostek Karpat zewnętrznych (1985). Mimo iż swych ostatnich przemyśleń W. Nowak nie zdołał oblec w formę monografii, te drobne lecz napisane bardzo treściwie prace otworzyły nowe perspektywy przed stratygrafią karpacką. Świadczą one o niezwyklej przenikliwości i głębokiej wiedzy W. Nowaka.

Rzetelnie i twórczo uprawiana biostratygrafia nadała prawdziwe znaczenie i wartość jego pracy i życiu. Pozostanie pod tym względem trudnym do naśladowania wzorem.

Wyniki wielu przeprowadzonych przez W. Nowaka badań nie zostały opublikowane, lub są opublikowane w formie krótkich komunikatów.

W. Nowak, mimo że nie był zatrudniony w żadnej Uczelni kształcącej geologów, bardzo chętnie pomagał w prowadzeniu prac magisterskich w Uniwersytecie Jagiellońskim jak również służył zawsze chętnie pomocą młodszym kolegom a jego niezwykle cenne wskazówki i rady wnoszą do ich prac istotne myśli.

Przedwczesna śmierć przerwała pracę tego niestrudzonego geologa. Spoczął w Andrychowie u podnóża skałek, których budową i genezą zajmował się w ostatnich latach pracowitego, twórczego życia. W. Nowak napisał około 150 prac, z nich podajemy jedynie niektóre ważniejsze.

S. Geroch, J. Kotlarczyk, K. Żytko

Ważniejsze prace Wiesława Nowaka (w nawiasach współautorzy)

1955. Miocen okolicy Andrychowa. Le Miocene des environs d'Andrychów. *Rocz. Pol. Tow. Geol.* 25 (1): 9-41 (W. Krach).
1957. Seria śląska w dorzeczu Wielkiej Puszczy (Beskid Mały). The Silesian series in the basin of the river Wielka Puszcza (Beskid Mały, Western Carpathians). *Kwart. Geol.* 1 (3-4): 512-536.
1959. Palaeodictyum w Karpatach fliszowych. Palaeodictyum in the Flysch Carpathians. *Kwart. Geol.* 3 (1): 103-122.
1959. Geologia brzegu karpackiego między Andrychowem a Sołą. Geology of the Carpathian border between Andrychów and the Sola river. *Inst. Geol. Biul.* 131: 149-189.
1959. W sprawie wieku warstw godulskich. Notes on the age of the Godula beds (Carpathian Flysch). *Kwart. Geol.* 3(1): 127-148. (L. Koszarski, K. Żytko).
1960. Diatomowe skały krzemionkowe z eocenu dolnego Karpat Borysławskich. Diatomite rocks in the lower Eocene of the Borysław Carpathians. *Kwart. Geol.* 4(1): 147-151.
1960. Uwagi w sprawie wieku warstw lgockich. Notes on the age of the Lgota beds (Carpathian Flysch). *Kwart. Geol.*, 4(2): 468-480 (L. Koszarski).
1960. Seria podśląska w Karpatach Bielskich (frydecka seria podśląska). The Sub-Silesian series in the Bielsko Carpathians (the Frydek Sub-Silesian series). *Kwart. Geol.*, 4(2): 510-527 (J. Liszkowa).
1963. Występowanie *Pithonella ovalis* (Kaufmann) w zachodnich Karpatach fliszowych. *Pithonella ovalis* (Kaufmann) dans les Carpates de Flysch occidentales. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 33(3): 229-238.
1963. Starsze ogniwa kredowe frydeckiej serii podśląskiej. Older Cretaceous members of the Frydek Sub-Silesian series. *Kwart. Geol.*, 7(2): 235-253. (J. Liszkowa).
1965. Sur l'origine organique des calcaires de Jasło dans les Carpates flyscheuses (Oligocene). *Carpatho-Balkan Geol. Assoc. VII Congress Sofia, Sept. 1965. Reports Part II*, 1: 287-290.
1968. Stomiosferidy warstw cieszyńskich (kimeryd-hoteryw) polskiego Śląska cieszyńskiego i ich znaczenie stratygraficzne. Stomiosphaerids of the Cieszyn beds (Kimmeridgian-Hauterivian) in the Polish Cieszyn Silesia and their stratigraphical value. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 38(2-3): 275-327.
1968. Dwa nowe gatunki *Crassicollaria Remane* (Tintinnidae) z beriasu polskich Karpat fliszowych. Deux nouvelles especes de *Crassicollaria* (Tintinnidae) du Berriassien des Carpathes Polonaises de Flysch. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 38(2-3): 329-334.
1971. Distribution and variability of *Calpionella Lorenz 1902* (Tintinnidae) in the Cieszyn Limestones, Polish Western Carpathians. Rozmieszczenie i zmienność *Calpionella Lorenz 1902* (Tintinnidae) w wapieniach cieszyńskich Polskiego Śląska Cieszyńskiego. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 41(4): 571-602.
1974. *Stomiosphaerina* nov. gen. (incertae sedis) of the Upper Cretaceous in the Polish Flysch Carpathian. *Stomiosphaerina* nov. gen. (inc. sed.) z górnej kredy polskich Karpat fliszowych. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 44(1): 51-63.
1976. *Parastomiosphaera malmica* (Borza) from the Polish Carpathians and their stratigraphical value for Lower Tithonian deposits. *Parastomiosphaera malmica* (Borza) z Karpat polskich i jej znaczenie dla korelacji utworów dolnego tytonu. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 46(1-2): 89-134.

1978. *Semichitinoidea* n. gen. (Tintinnina) of the Upper Jurassic of the Czorsztyn succession, Pieniny Klippen Belt (Carpathians, Poland). *Semichitinoidea* n. gen. (Tintinnina) z górnej jury sukcesji czorszyńskiej pienińskiego pasa skałkowego. *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 48(1): 3-24.
1980. Stratygrafia fliszu w odwiercie Łodygowice IG-1 w Karpatach. Stratigraphy of the Flysch in the borehole Łodygowice IG-1 (Western Carpathians). *Rocz. Pol. Tow. Geol.*, 50(3-4): 341-390. (S. Geroch).
1981. *Globigerinoides* Datum. *Spraw. z Pos. Kom. Nauk. PAN*, Kraków 1981, 23/1 styczeń-czerwiec: 188-190.
1984. Próba zdefiniowania miocenijskich jednostek stratygraficznych Polski południowej (streszcz. ref.). *Kwart. Geol.*, 28(3-4): 775-776.
1984. Proposal of zonation for the late Tithonian-late Eocene, based upon arenaceous Foraminifera from the Outer Carpathians, Poland. Symposium internat. sur les Foraminifères bentoniques 2nd (1983.04.11, Pau). *Bull. Centr. Rech. Explor.*, 6: 225-239 (S. Geroch).
1985. Oligocene/Miocene boundary in the Carpathians. *VIIIth Congress of the Regional Committee on Mediterranean Neogene Stratigraphy, Budapest*: 427-429 (S. Geroch, M. A. Gasiński).

Pełny wykaz publikacji doc. Wiesława Nowaka znajduje się w Archiwum Oddziału PAN w Krakowie.

WIESŁAW NOWAK

(1928 – 1987)

Being still at his full creative abilities, Docent Dr Wiesław Nowak has died on April, 25 th, 1987. He was a distinguished geologist and biostratigrapher, employed at the Carpathian Branch of the State Geological Institute in Kraków. He was a specialist on the Carpathian orogen. His bibliography comprises about 150 publications including geological maps, papers on stratigraphy and palaeontology. He has edited, based on his own studies, archival data, and publications of other authors, the following sheets of the Detailed Geological Map of Poland 1 : 50 000 (provisional version): Pszczyzna, Skoczów, Kęty, Bielsko-Biała, Wadowice, Lachowice, and as a co-author, sheet Strzyżów. He was a geologist who especially appreciated the usefulness of microfossils, especially foraminifers, calpionellids and stomiospherids as stratigraphic as well as sedimentary facies indicators. He has largely contributed to the correction of the geological age of various lithostratigraphical divisions in the Jurassic, Cretaceous, and Tertiary of the Carpathians. Within the field of palaeontology he was especially interested in calpionellids, stomiospherids, cadosinids, pithonellids, and nannoconids. He has described several new species of stratigraphically useful calpionellids and stomiospherids. He also studied trace fossils of the Carpathian flysch, broadening our knowledge of the star-like forms as well as of *Paleodictyon* and *Belorhapha*. W. Nowak was actively engaged in the study of the initial and final stages of the Carpathian geosyncline evolution. He studied exotics from the lowermost lithostratigraphical divisions of this geosyncline, as well as the problem of the Lower Cretaceous teschenite intrusions and the manifestations of the Late-Cimmerian movements; he has also elaborated the detailed biostratigraphy of the Jurassic – Cretaceous boundary strata. He was trying to define the position of the Oligocene – Miocene boundary in the flysch sequences of the Carpathians, defending his concept that this boundary is situated in the Skole unit near the top of the Menilite Beds, within the member of Niebylec Shales. He was also dealing with the stratigraphy of Miocene deposits in southern Poland, postulating that the main orogenic phase in the Outer Carpathians has taken place in the late Burdigalian. Results of many of his studies have been not published, or appeared in form of short notes only. W. Nowak was ever ready to aid his younger colleagues, and his exceptionally valuable indications and comments introduced important ideas to their work. The untimely death interrupted the work of this unfatigable geologist.